

Kentsel Mekanın Uyarlanabilirlik Potansiyelinin Tipo- morfolojik Yaklaşımlar ve Hiyerarşik Düzeyler Ekseninde İncelenmesi

Melike Yenice¹

Özet

20. yüzyılın başında modern dönem etkisinde gelişen kentsel tasarım yaklaşımlarında; kentin işlevsel olarak programlara ayrılması, bağlamdan ve zamandan bağımsız fiziksel bir nesne olarak ele alınması; kentlerin tek tipleşmesi, kimliğini yitirmesi gibi sorunları beraberinde getirmiştir. Modern şehircilik pratiğinin kent dokularında meydana getirdiği olumsuz etkiler 1950'li yıllarda tartışılmaya başlanmış, eleştirel bakış açıları geliştirilmiştir. Bu dönemde 'belirsizlik' 'görecelilik' 'öngörülemezlik' kavramları ekseninde, kentin birey ve zaman odaklı morfolojik yapısına vurgu yapıldığı, organik ve evrimsel bir sürece işaret eden tipo-morfolojik ve morfo-genetik yaklaşımların tartışmaya açıldığı görülmektedir. Küreselleşme ile birlikte zamanın ve değişim hızının baskın olduğu günümüz çağında bu kavramların planlama ve mimari disiplinlerdeki önemi yadsınamaz olmuştur. Öngörülebilirliğin ötesinde ilerleyen değişim hızı ve beraberinde getirdiği yeni koşul ve ihtiyaçlar; kent mekânının homojen ve değişmeyen kontrolünden çok; belirsiz ve değişen koşullara karşı uyarlanabilirlik² potansiyeli yüksek; açık uçlu, esnek ve değişebilir mekânsal kurguları tartışmaya açmayı gerekli kılmaktadır. Çalışma kentin süreç içinde gelişen yeni koşul ve ihtiyaçlara göre yeniden örgütlenebilme yetisinin- bu anlamda uyarlanabilirlik potansiyelinin- örüntüsel yapısını yeniden kazanabilmesi ile mümkün olduğu hipotezi üzerine kurulmuştur. Kentin dokusal yapısında değişebilirliği sağlayan; kenti oluşturan öğeler arasındaki hiyerarşik katmanlar ve bu katmanların birbirleri ile dinamik ve yeniden örgütlenebilmeye açık ilişkisel kurgusudur. Bu amaçla çalışmada kenti birbirleri ile ilişkili hiyerarşik katmanlardan oluşan organik bir bütün olarak ele alan tipomorfolojik ve morfogenetik yaklaşımlar incelenmekte ve bu yaklaşımların mimari ölçekteki karşılığı olarak John Habraken'in SAR Grubu ile birlikte kentsel doku üzerine geliştirdikleri çalışmalar ele alınmaktadır. Kuramsal alanda incelenen bu yaklaşımların ortak noktaları ve ana ilkeleri üzerinden kentin uyarlanabilirlik potansiyelini arttıran nitelikleri üzerine çıkarımlar sunulmaktadır. Çalışmanın örneklem bölümünde ise SAR Grubunun geliştirdiği yaklaşımlar ekseninde 1970'li yıllarda gerçekleştirilmiş olan kentsel doku ölçeğinde 2 proje uyarlanabilirlik potansiyeli bağlamında ortaya konan ilkeler üzerinden incelenmektedir. Kentsel dokunun değişim sürecinin de okunmasıyla önerilen ilkelerin karşılıklarının değerlendirilmesi ve somut verilerin ortaya konması amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Hiyerarşik düzeyler, Kentsel örüntü, SAR Grubu-Açık Yapı Yaklaşımı, Tipo-morfoloji, Uyarlanabilirlik

1. Giriş

20. Yüzyılın ikinci yarısında kentlerin tek tipleşmesi ve monotonluğuna yönelik eleştiriler, planlama yazınına 'belirsizlik' ve 'tahmin edilemezlik' kavramlarını entegre etmiştir. Küreselleşme ve beraberinde getirdiği sosyal - kültürel değişimler, çevresel iklim değişiklikleri, bireysel çeşitlilik, bireylerin tercih ve ihtiyaçlarının değişebilirliği üzerine tartışmalar mekân üretimi alanında da karşılığını bulmaktadır. Öngörülebilirliğin ötesinde ilerleyen değişim hızı ve beraberinde getirdiği

¹ Arş. Gör., Kocaeli Üniversitesi, Mimarlık ve Tasarım Fakültesi, Mimarlık, melike.yenice@kocaeli.edu.tr

² Uyarlanabilirlik kavramı İngilizce 'Adaptability' kavramının karşılığı olarak ele alınmaktadır.

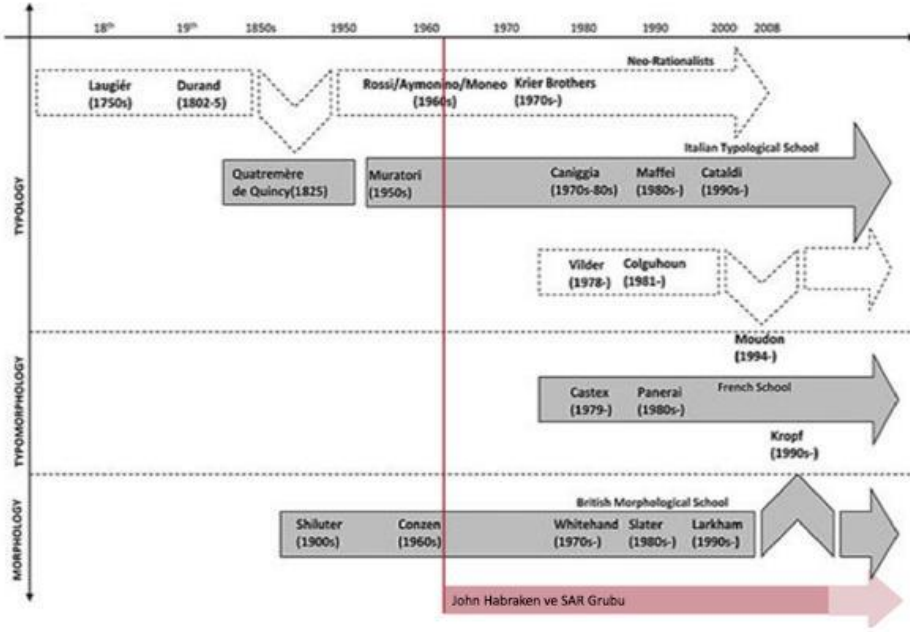

yeni koşullar ve ihtiyaçlar; kent mekânının homojen ve değişmeyen kontrolünden çok; değişen koşullara karşı uyarlanabilirlik potansiyeli yüksek, açık uçlu, esnek mekânsal kurguları tartışmaya açmayı gerekli kılmaktadır. Bu nedenle öncelikle, kentin; bina, sokak, parsel gibi öğelerin bütünleşmesi ile oluşan örüntüsel yapısı üzerine geliştirilen morfolojik, tipo-morfolojik ve morfo-genetik yaklaşımların incelenmesi önem kazanmaktadır.

Kentsel morfoloji, kenti kültürel gelenekler ekseninde, sosyal-ekonomik ve fiziksel koşullar etkisinde biçimlenen insan eylemlerinin birikimi ve bütünleşmesi olarak ele almaktadır. Tipo-morfoloji ise kentin birey ve zamandan bağımsız fiziksel bir nesne olarak düşünülmemeyeceğini vurgulayarak, kentsel mekânı sürekli değişim ve evrim halinde olan dinamik ve canlı sistemler olarak kavramsallaştırmaktadır. Kentin bir makine olarak görüldüğü anlayıştan kentin bir organizma olarak görüldüğü anlayışa evrilen bakış açısı ise morfogenetik kavramının araştırma alanını tariflemektedir. Bu tanımlardan izlenebileceği gibi kentsel morfolojinin araştırma nesnesi kentsel örüntüdür ve kentsel örüntü; mekânın farklı ölçeklerde, farklı katılımcılar tarafından, farklı zaman dilimlerinin beraberinde getirdiği yeni amaç ve gereksinimler doğrultusunda biçimlendirilmesi ile oluşmaktadır. Kentsel örüntünün bileşenleri olan öğeler, bireylerin eylem ve müdahaleleri ile şekillenmekte, süreç içinde gelişen farklı koşullar ve bağlama uyarlanabilirlik sağlanabilmektedir.

Kentsel örüntüyü oluşturan öğeleri hiyerarşik seviyeler olarak tanımlama ve bu seviyelerin ilişkiselliği ve dinamik süreci ile organizma benzeri evrimsel yapıya kavuşabileceği fikri; kentsel morfoloji üzerine iki ana akımı temsil eden M.R.G. Conzen ve Saverio Muratori tarafından kuramsallaştırılmıştır. Conzen kenti 3 hiyerarşik düzey (bina, sokak ve parsel) olarak tariflemiş; Muratori ve Giafranco Cannigia ise yapı (edificio), yapı grupları (tessuto), kent (citta) ve bölge (territorio) olarak 4 hiyerarşik düzey olarak tanımlamıştır. Aynı zaman diliminde modern kente Conzen ve Muratori ile benzer eleştirel yaklaşımlar geliştiren Habraken de yaşama mekânının zamana ve bireye göre uyarlanabilir olduğu bir sistem önerisi olarak SAR Grubu ile birlikte 'Açık Yapı' ve 'Hiyerarşik Düzeyler Organizasyonu' yaklaşımını sunmuş, kentsel ölçekte geliştirilmiş yaklaşımların kentsel doku – bina ölçeğindeki karşılıklarını araştırmıştır. (Şekil-1) Habraken ve SAR Grubu yapıları çevreyi 5 düzey (level) (Kent Birimi Düzeyi, Doku Düzeyi, Destek Düzeyi, Konut Birimi Düzeyi ve Dolgu Düzeyi) olarak tanımlamaktadır.

Kentsel mekânın zamana ve bağlama göre uyarlanabilirlik potansiyelini arttıran unsurların neler olduğu üzerine çıkarımlar geliştirmeyi hedefleyen bu çalışmada, öncelikle kenti organik bir sürecin parçası olarak gören tipomorfolojik yaklaşımlar incelenecek, bu yaklaşımlara John Habraken'in SAR Grubu ile birlikte geliştirdiği 'Hiyerarşik Düzeyler Organizasyonu' yaklaşımının eklenilebilirliği üzerine bir tartışma aralığı açılacaktır. Kentin değişebilirliğinin örüntüsel ve hiyerarşik kurgunun yeniden sağlanması ile mümkün olabileceği noktasında hemfikir bu yaklaşımların ortak noktaları ve ana ilkeleri üzerinden kentin uyarlanabilirlik potansiyelini arttıran nitelikleri üzerine çıkarımların sunulması hedeflenmektedir. Kuramsal alandaki bu araştırmaların ve ortaya konan ilkelerin pratik alandaki karşılıkları için ise SAR Doku Yöntemi ile 1970'li yıllarda geliştirilmiş 2 proje incelenerek, yapıların süreç içindeki değişimleri ve uyarlanabilirlik potansiyelleri üzerine somut verilerin ortaya konması amaçlanmaktadır.

Şekil 1 Tipoloji, Tipomorfoloji, Morfoloji Kavramına Yönelik Kronolojik Diyagramda John Habraken ve SAR Grubunun Dönemsel Konumu

2. Kentsel Mekanın Örüntüsel ve Hiyerarşik Yapısının Uyarlanabilirlik Potansiyeli Bağlamında İncelenmesi

Kentsel mekânı; bağlamından kopuk, değişime kapalı, homojen ve tüm bileşenleri sabit ve ilişkisiz fiziksel nesnelere bütünü olarak algılama ve tasarlama hali, mekânın öngörülemez yeni koşullara ve değişen gereksinimlere yanıt vermesini engellemektedir. Günümüz bireysel gereksinimlerin ve yaşama koşullarının çok hızlı değiştiği küreselleşme çağında, değişime yanıt verebilecek mekânsal yaklaşımların önemi giderek artmakta, araştırma alanı bina ölçeğinden kent ölçeğine kadar genişlemektedir. Kenti; birbiri ile ilişkili bina, sokak, parsel gibi alt öğelerden oluşan ve zaman içinde gelişen koşullara anlık tepki verebilen, örüntüsel ve dokusal bir organizma olarak algılayan alternatif yaklaşımlar gelişmektedir.

2.1. Kentsel Ölçekte Tipomorfolojik Yaklaşımların Uyarlanabilirlik Potansiyeli Bağlamında İncelenmesi

Tipomorfoloji; kentin fiziksel ve mekânsal yapısına odaklanarak, kenti oluşturan öğelerin (bina, sokak, açık alan vb.) kurgulanışını, birbirleriyle ilişkilerini incelemekte ve gruplandırmakta; bu grupların süreç içinde geçirdiği değişimleri ortaya koymaktadır. Tipomorfolojik analiz; kent formunun algılanmasında en küçük yapı biriminden en geniş kent düzeyine kadar tüm ölçeklerdeki öğeleri birbirleri ile ilişkili olarak incelemekte; kenti oluşturan öğeler birbirini etkileyen ve bütünleyen organik bir sistemin parçaları olarak ele alınmaktadır. Bu sistem aynı zamanda onu kullanan ve eylemleri ile üreten bireyler ile diyalektik bir ilişkiye referans vermektedir. Zaman içinde değişebilirliği sağlayan; kenti oluşturan öğeler arasındaki hiyerarşik katmanlar ve bu katmanların birbirleri ile dinamik ve yeniden örgütlenebilmeye açık ilişkisel kurgusudur.

Uyarlanabilirlik ise; kelime anlamı olarak 'belirli bir koşula uygun olma hali' ve 'yeni koşullar altında değişim ve dönüşüm gösterebilme kabiliyeti'³ olarak tanımlanmaktadır. Uyarlanabilir tasarım yaklaşımı; kentin yapısı ve kimliğini kaybetmeden, bileşenlerinin zaman içinde dönüşümüyle

³ Uyarlanabilirlik kelimesinin anlamı 'adaptability' kelimesinin karşılığı olarak Webster's New World Dictionary'den alınmıştır.

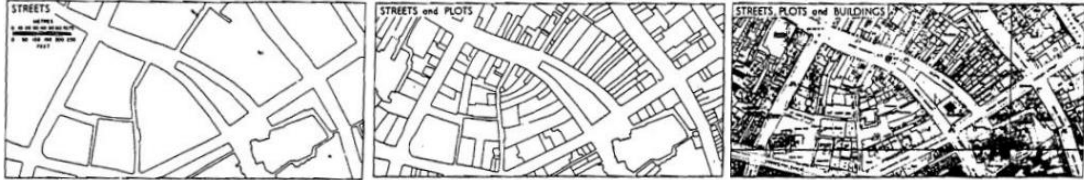

yeni koşul ve bağlama göre dönüşebilme yetisini tariflemektedir. Bireyi ve zamanı bünyesine katarak değişebilirliği hedefleyen uyarlanabilir tasarım unsurlarının, tipomorfolojik bakış açısı ekseninde ele alınmasının nedeni sahip oldukları bu paralel yaklaşımlar olmuştur. Tipomorfolojik yaklaşımı morfolojik yaklaşımlardan ayıran ve uyarlanabilir bir sistem kurgusuna referans veren 3 temel özelliği Moudon tarafından şu şekilde aktarılmaktadır: Birincisi; tip kavramına yapı ve çevresindeki bağlantılı açık alanları bir bütün olarak ele alarak (kent dokusunun en küçük birimi olan arsa ya da parsel kavramı ile) yaklaşması, ikincisi; bu yaklaşım ile yapı ölçeği ve kent ölçeği arasında bağlantı kurması ve sonuncusu; ortaya koyduğu tip tanımlamasının morfolojik değil zamana bağlılığından ötürü (zaman içinde gerçekleşen başlangıç, üretim, kullanım ve değişim) morfogenetik olarak nitelendirmesidir (Moudon, 1994).

Çalışmada incelenen tipomorfolojik yaklaşımların teorik çerçevesi, çalışmanın konusu kapsamında kenti örüntüsel ve hiyerarşik öğeler olarak ele alan yaklaşımlar olarak sınırlandırılmış ve özetlenmiştir.

2.1.1. İngiltere’de Conzen Ekseninde Gelişen Tipomorfolojik Yaklaşımlar ve Hiyerarşik Düzeyler

M.R.G. Conzen’a⁴ göre kent, önemli tarihi dönemlerin izlerini taşıyarak bugüne ulaştıran bir katmanlar dizisi olarak tariflenmektedir. Kentin oluşumunu ve tarihi süreç içinde gelişimini aktarmak amacıyla birbirini bütünleyen sokaklar, binalar ve parseller olmak üzere 3 hiyerarşik öğeden bahsetmekte; tutarlı bir bütün olarak kentin, farklı kararlılık düzeylerinde -alt, orta ve üst ölçekte- üretilen kentsel öğelerin birbirinin içine geçip bütünleşmesi ile oluştuğunu belirtmektedir. (Şekil 2) Bu kentsel öğelerin ürettiği morfolojik bölgelerin birbirine bağlı bir şekilde kenti üretmesi ise ‘morfolojik bölgelerin hiyerarşik olarak iç içe geçmesi’ (hierarchical nesting of morphogenetic regions) olarak tanımlanmıştır. Conzen’e göre şehir haritası (town plan), bina dokusu (building fabric) ve arazi kullanımının (land utilization) farklı biçimlerde bir araya gelerek oluşturdukları karmaşık düzen, kent içinde birbirine benzeyen morfolojik birimleri oluşturmaktadır.

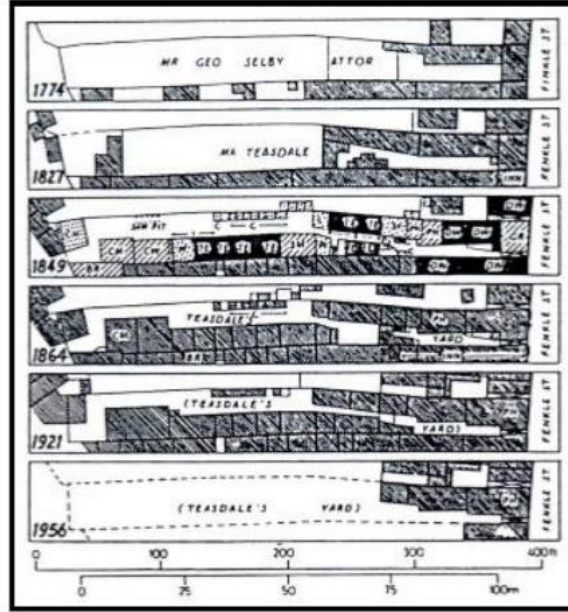
Şekil 2 Conzen’in Kenti Oluşturan 3 Hiyerarşik Öğesi: Sokaklar, Binalar, Parseller

Conzen, kent formuna dair analizine kent formunun en küçük birimi olarak nitelendirdiği parsel ile başlamaktadır. Kenti oluşturan 3 öğenin (sokak, bina, parsel) birleşiminin bir hüresel birimi oluşturduğunu, tarihsel süreçte meydana gelen değişimlerin bu birim üzerinden okunabileceğini ifade etmektedir. Parsel tipolojisi olarak kavramsallaştırılabilecek olan bu çalışmalar, tipoloji ile morfoloji arasındaki ilişkiyi kurarak tipomorfoloji kavramına yön vermiştir (Moudon, 1994). Conzen ayrıca ‘parsel evrimi’ (burgage cycle) kavramından bahsetmektedir (Şekil 3). Burada en küçük hüresel birim olarak adlandırdığı parselde süreç içinde gözlenen fiziksel değişimleri aktarmakta; zaman içinde gelişen farklı koşullara bağlı olarak değişikliklerin gözlemlenmesi ve fiziksel değişimin boyutlarının ortaya konması amaçlanmaktadır. Kentin farklı bölgelerinde bulunan formlar, kullanımlar ve konfigürasyonlardaki varyasyonları tanımlamak için ise şehir planının kompozitliği kavramını kullanmaktadır. Farklı plan birimlerinin, var olan koşulların sosyoekonomik sürecinden ve

⁴ M.R.G. Conzen, Alman asıllı bir coğrafyacıdır. Almanya’da eğitim gördükten sonra, savaş yıllarındaki güçlü yönetimin baskısından uzaklaşmak amacıyla İngiltere’ye göç eden Conzen, bir yandan Newcastle Üniversitesi’nde öğretim görevlisi olurken, diğer yandan kent morfolojisi alanındaki çalışmalarına devam etmiştir (Moudon,1997).

tarihsel farklılıklardan kaynaklandığını ifade etmekte, bu anlamda kentin zamanın koşullarına uyarlanabildiğini savunmaktadır.

Şekil 3 Conzen'in Parsel Evrimi 'Burgage Cycle' kavramı, Alnwick Kenti çalışması (Moudon, 1994)

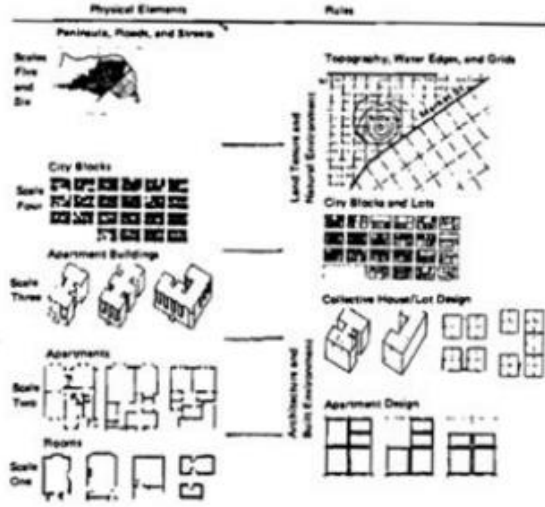
2.2.2. İtalya'da Muratori ve Caniggia Ekseninde Gelişen Tipo-Morfolojik Yaklaşımlar ve Hiyerarşik Düzeyler

İtalya'da, tipomorfolojik çalışmalar, 1940'larda modern mimarinin mevcut yaşam alanları ve şehirler üzerindeki yıkıcı etkilerine karşı söylemleri ile bilinen Saverio Muratori⁵ ekseninde geliştirilmiştir. Muratori ve devamında Cannigia⁶, kentin orijinal durumu ve süreç içindeki değişimlerini analiz etmekte; yapılı çevrenin oluşumunun ve dönüşümünün altında yatan temel organizmaları (öğeler ve süreçler) tanımlamaktadır.

Muratori'nin devamında çalışmalar gerçekleştiren Caniggia, çevreyi birbirine bağlı ve ilişkili olarak inşa edilmiş nesnelere / öğelere (elements) olarak tariflemektedir. Bu nesnelere ise; yapı (edificio), yapı grupları (tessuto), kent (citta) ve bölge (territorio) olarak adlandırmakta ve kenti hiyerarşik elemanlara ayırmaktadır. Caniggia'ya göre kentin oluşumu ve değişimi, tip kavramının zamana ve mekâna bağlı olarak uğradığı dönüşüme bağlıdır. Muratori gibi, fiziksel çevreyi sabit bir obje değil işleyen bir süreç olarak nitelendiren Cannigia, kentin farklı ölçeklerde çalışan elemanlarının değişebilirliği sağladığını ifade etmektedir. Bu anlamda yapılı çevrenin modüleritesini (elemanların birbirine nasıl yerleştiğini) ve ölçeklenmesini (elemanların birbirine nasıl uyum sağladığı) vurgulamaktadır (Şekil 4). Yapı öğelerinin modüler olarak parçalanması değişebilirliği sağlarken, bireyler tarafından okunabilirliği ve uygulanabilirliği arttırılmaktadır. Kentin farklı ölçeklerde hiyerarşik öğelere ayrılması ise, değişim olurken kentin kimliğinin devamlılığını sağlamaktadır. Kentin gelişim sürecine odaklanan Caniggia, kentin ve diğer düzeylerin insan eylemi ve çevre arasındaki aktif bir ilişki sonucu oluşan dinamik yapısını vurgulamaktadır.

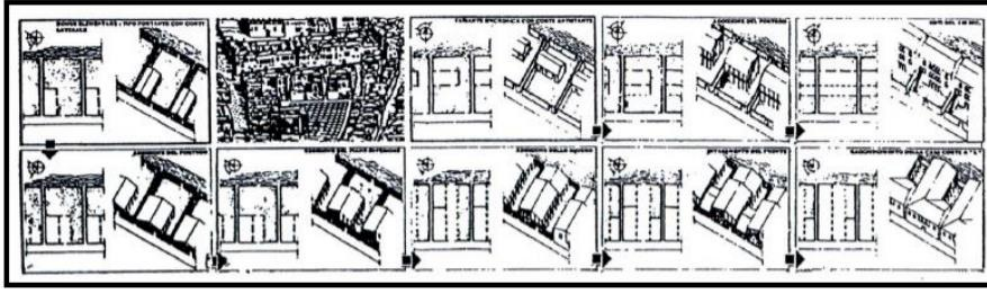
⁵ 1950'lerde Venedik Üniversitesi'nde, ardından 1964'ten sonra Roma Üniversitesi'nde ders veren Muratori, bir filozof, araştırmacı ve uygulayıcı olarak, İtalyan mimarisindeki tipomorfolojik eğilimin öncüsü olarak tanınmaktadır.

⁶ Gianfranco Caniggia ilk kez 1963'te Como şehrinin tarihini yayınlamakla Muratori'nin çalışmalarını devam ettirmiştir. Caniggia daha sonra İtalya, Sicilya, Kuzey Afrika ve kuzey Avrupa'daki şehirlerin sayısız ampirik çalışmasını, diğer planlamacılar ve mimarlarla iş birliği içinde gerçekleştirmiştir.

Şekil 4 Yapılı Öğelerde Modülerite (Moudon, 1986)

Cannigia'nın tipolojik süreç çalışmasına ilişkin sunulan örnek (Şekil-5) ilkel domusun bir Orta Çağ avlu evine aşamalı dönüşümünü göstermektedir. Temel domus tipinin ön ve yan avlusu bulunmaktadır; on üçüncü yüzyıl boyunca eklemeler yapılarak yapının oluşan gereksinimlere uyulanabilirliği sağlanmıştır.

Şekil 5 Cannigia'nın yapılar üzerindeki tipolojik süreç çalışması (Moudon, 1994)

2.2.3. John Habraken ve SAR Grubu 'Açık Yapı' ve 'Hiyerarşik Düzeyler Organizasyonu' Yaklaşımının Tipomorfolojik Çerçeve Yorumlanması

Conzen ve Muratori gibi 1950'li yıllarda tek tip konut üretimine, toplu konut yapım sistemine ve kentlerin monotonluğuna karşı geliştirdiği eleştirel yaklaşımların sonucunda Habraken, 1961 yılında 'Destekler: Toplu Konutlara Bir Alternatif' kitabını yayımlamıştır. N. J. Habraken'e göre, insanlar ve içinde yaşadıkları formlar arasındaki yakın ve bitmeyen etkileşim, yapılı çevreyi benzersiz bir şekilde tanımlamaktadır. Zamanla büyümekte ve değişmekte olan yapılı çevrenin, bir ürün/eserden çok bir organizmaya benzediğini ifade etmektedir. Yapılı çevrenin dayanıklılığı ve aşkınlığı, yalnızca sürekli değişim olduğu için mümkündür. Bu bağlamda, yapılı çevre organikdir: tek tek hücrelerin sürekli yenilenmesi ve değiştirilmesi, onu koruyarak kalıcılık yeteneği kazandırır... Yapay ve doğal olan tüm karmaşık fenomenler gibi yapılı çevre, parçalarını dönüştürerek dayanır (Habraken, 1998).

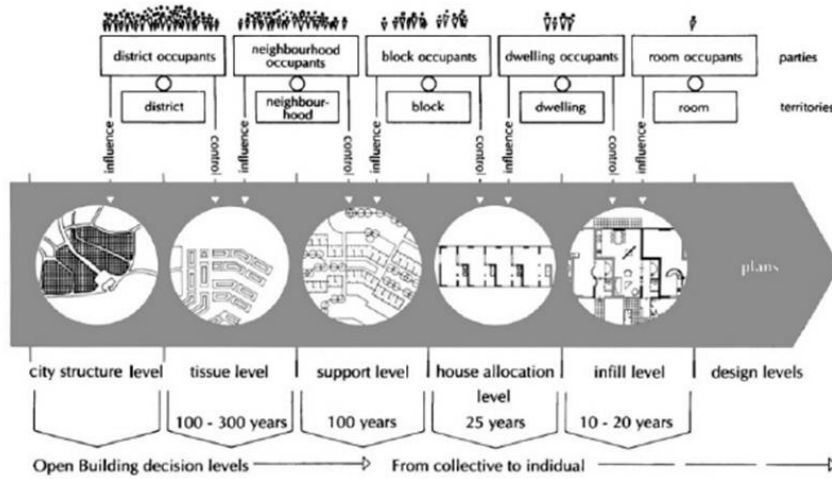
Birey ve yaşama mekânı arasında 'doğal bir ilişkinin' olduğu ve bireyin kendi çevresini doğal olarak oluşturması gerekliliğini vurgulayan Habraken, yaşama mekânının zamana ve bireye göre uyulanabilir olduğu bir sistem önerisi olarak SAR Grubu (Stichting Architecten Research)⁷ ile birlikte

⁷ SAR Grubu 1964 yılında John Habraken tarafından Eindhoven Teknik Üniversitesi'nin mimarlık bölümünde John Turner, Christopher Alexander gibi üyelerin de katılımıyla kurulmuştur. Habraken'in geliştirdiği Destekler fikri üzerine çalışma ve araştırmalar esnek konut

'Açık Yapı' ve 'Hiyerarşik Düzeyler Organizasyonu' yaklaşımını geliştirmiştir. Açık yapı yaklaşımı, yapılı çevrenin ölçeksel olarak farklı düzeylere ayrılması fikrine dayanmaktadır. Hiyerarşik düzeyler organizasyonu olarak kavramsallaştırılan bu sistem, çevreyi 5 düzey (level) (Kent Birimi Düzeyi, Doku Düzeyi, Destek Düzeyi, Konut Birimi Düzeyi ve Dolgu Düzeyi) olarak tanımlamaktadır (Şekil 6). Bu yaklaşımda bina organik bir sistemin parçası olarak görülmektedir; daha üst ölçekteki (doku ve kent) ve daha alt ölçekteki (mobilya) düzeylerle bir bütün olarak çalıştığı ifade edilmektedir. 'Hiyerarşik Düzeyler Organizasyonu' yaklaşımı sabit ve değişebilir katmanlar arasında ayırım yaparak üst düzeydeki elemanlar sabit kalırken alt düzeydeki elemanların değişebilirliğine imkan tanıdığı için değişebilirliği/uyarlanabilirliği mümkün kılan bir yöntem olarak benimsenmiştir.

Habraken tarafından bu yaklaşımın gelişiminde ana odak noktaları, yapılı çevrenin farklı ölçeklerde düzeylere ayrılması -müdahale alanlarının belirlenmiş olması- fikri ile kullanıcı / bireylerin tasarım kararlarına katılabilmesi ve hiyerarşik düzeylerin birbirinden ayrılması fikri ile farklı zaman dilimlerinde kentin değişebilirliğinin / uyarlanabilirliğinin sağlanması düşünceleri olmuştur.

Şekil 6 John Habraken ve SAR Grubu-Hiyerarşik Düzeyler Organizasyonu

2.2. Kentsel Mekanın Uyarlanabilirlik Potansiyelini Arttıran Nitelikleri

Kenti hüresel bileşenlerden oluşan dokusal bir bütün olarak gören ve bu anlamda uyarlanabilirliğe ve zamansallığa açan yaklaşımları ile Conzen, Muratori, Caniggia ve Habraken ekseninde gelişen yaklaşımlar önceki başlıkta aktarılmıştır. Bu başlıkta, kentsel mekânın değişim sürecine ve bu süreçler içinde ortaya çıkan yeni koşul ve bağlamlara uyarlanabilirlik potansiyelini arttıran özelliklere yönelik ortak yaklaşımlar özetlenmektedir.

Örüntüsel Yapı

Modern şehircilik pratiğinin bir sonucu olarak kentin işlevsel olarak parçalanması; kentsel ölçeğin planlamacılar tarafından, bina ölçeğinin ise mimarlar tarafından ele alınması kentsel öğelerin birbirlerinden bağımsız fiziksel nesnelere yapıy bir kurguda bir araya gelmelerine neden olmuş, bu durum pek çok sorunu beraberinde getirmiştir. Kentin yapısının kurgulanması ve kentsel mekânın biçimlendirilmesi ile ilgili sorunların özünde, kentin parça-bütün ilişkisi içinde oluşan tutarlı bir bütünlük olarak kavranmaması, tekil ve çevresiyle bağlantıları olmayan ya da zayıf olan kentsel

tasarım ve yapımının geliştirilmesi üzerine devam etmiştir. 1970'li yıllar ile birlikte ise konut ölçeğinde geliştirilen çalışmalar kentsel doku ölçeğinde devam ettirilmiş ve 'SAR73 Doku Metodu' önerisi sunulmuştur.

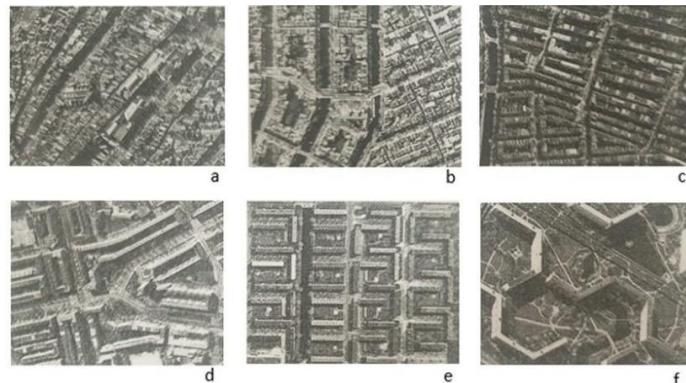

çevrelerin üretilmesinin ön planda tutulması yatmaktadır (Ünlü, 2018). Kentin doğal örüntüsel yapısı, sahip olduğu alt bileşenleri ile mekânın farklı ölçeklerde, farklı katılımcılar tarafından, farklı zaman dilimlerinin beraberinde getirdiği yeni amaç ve gereksinimler doğrultusunda biçimlendirilebilmesini mümkün kılmaktadır. Kent ancak birbiri ile ilişkili hücrel birimlerden oluşan örüntüsel ve organik bir sistem olarak algılandığında değişime yanıt verebilmektedir. SAR Grubunun da üyesi olan Christopher Alexander, geleneksel kent dokusu üzerine yaptığı incelemelerde, değişebilirliği mümkün kılan faktörün yerel kimliğe dayanan 'örüntü dili' (pattern language) olduğunu ifade etmektedir. Kentin üst ölçekten alt ölçeğe tüm kararlılık düzeylerinde parça-bütün ilişkisi içinde örgütlenmesi ile bir örüntü dilinin oluşabileceği böylelikle evrimsel bir süreci işaret edebileceği fikri vurgulanmaktadır.

Hiyerarşik Düzeylerin Varlığı / İlişkiseliliği

Kentin örüntüsel yapı kurgusunu, birbirleri ile ilişkili öğeler oluşturmaktadır. Karmaşık sistemler üzerine çalışan Herbert Simon, hiyerarşik sistem için, "temel alt sistemin en düşük düzeyine erişinceye kadar, yapıda hiyerarşik düzey içinde sıra ile oluşan alt sistemler arasındaki ilişkilerden ortaya çıkan sistem" tanımını yapmaktadır (Simon, 1962). Düzeylere / öğelere ayrılan kentsel kurguda bir alt düzeyde değişim gerçekleşirken üst düzeyin sabit kalması kentsel kimlik korunurken değişebilirliği mümkün kılmaktadır. Farklı ölçeklerde hiyerarşik bir sistem içinde kurgulanan öğeler; kentsel mekânda değişebilirlik ve uyarlanabilirlik potansiyelini arttırmaktadır. C. Alexander, alt bileşenlerin fiziksel bağımsızlığının açık sistem kurgusunun uyarlanabilirlik kalitesini belirlediğini ifade etmektedir. (Alexander 1964).

Kent dokusunda örüntüsel yapı ve hiyerarşik seviyelerin kaybolması, Amsterdam örneği üzerinden okunabilir (Şekil-7). Amsterdam'ın hücrel birimi yaklaşık 6 metre genişliğinde ve dört veya beş kat yüksekliğinde bir kanal evidir. Süreç içinde yapılar kabalaşmış ve uzamış; toplu konutların bir karakteristiği olarak homojen bir yapı sistemine bürünmüştür. Dokudaki kalınlaşma giderek merkezleşmiş, cadde ve bina formu birlikte entegre bir form olarak tasarlanmış ve tek bir düzey'e indirgenmiştir. Kent dokusundaki bu değişim, yapıcı çevreyi onu kolektif olarak oluşturan bireyden uzaklaştırmakta ve kentlerde kimlik probleminin ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Tek bir yapı olarak çalışan kent dokusu süreç içinde değişebilirliği / uyarlanabilirliği mümkün kılmamaktadır.

Şekil 7 Amsterdam - Kentsel dokunun zaman içinde dönüşümü (Habracken, 1998) ⁸

⁸ a. Kentin Orta Çağ Çekirdeği. b. 17. yüzyıl 'Üçüncü Genişleme' Tüccarlar evlerini eski şehrin çevresindeki üç büyük eşmerkezli kanal boyunca inşa etmiştir. c. 19. yüzyıl işçi sınıfı kira evleri. d. Amsterdam Okulu mimarisıyla Berlage'nin Amsterdam Güney uzantısı. Bir blok büyüklüğündeki apartmanlar, sokakların ve meydanların kentsel alanını tanımlamaktadır. e. Van Eesteren II. Dünya Savaşı sonrası eklenme. f. 1960'ların ve 1970'lerin Bijlmermeer uzantısı. Pilotis üzerindeki megabloklar, bağımsız binalar.

Açık Sistem / Tasarım Yaklaşımı

20. yüzyılın ikinci yarısında ortaya çıkan 'görecelilik' 'belirsizlik' 'öngörülemezlik' gibi kavramlar, kentlerin homojen ve yapay bir kurguya sahip olamayacağını; dinamik ve değişken bir yapıya sahip olması gerektiğini vurgulamaktadır. Zaman içinde gelişebilecek yeni koşul ve gereksinimler ve bu gereksinimlerin öngörülemezliği açık uçlu, tamamlanmamış tasarım yaklaşımlarını beraberinde getirmektedir. Bu yaklaşımlar, biçimsel ve işlevsel tercih çeşitliliğini arttırması bakımından kentsel mekânın ortaya çıkabilecek belirsizlikler karşısındaki kalıcılığını ve yanıt verme kapasitesini arttırmaktadır. Değişebilirlik için açık sistem önerisi, Ludwig von Bertalanfy⁹ tarafından "çevresi ile madde alışverişi yapan, bileşenlerini sürekli olarak oluşturup çözümlen bir sistem" olarak tanımlanmıştır (Von Bertalanfy, 1968). Koestler ise sistem ile çevresi arasındaki alışveriş sürecinde dinamik kararların sürdürülmesi için formun devamlılığını sağlayan özellikleri ortaya koymuş ve açıklık (openness) niteliğinin, denge durumunun esasını oluşturduğunu ifade etmiştir (Koestler, 1967). Kentsel mekânın yoğunlaşabilmesi ya da işlevsel farklılaşmalar için tanımlanmamış 'yedek mekanlar' (reserved spaces) bırakmak ve tasarımın sürece yayılabilmesinin önünü açmak, kentsel mekânın gelecekte ortaya çıkabilecek biçimi ve mekânsal programı için açık uçlu ve evrimsel bir sürecin önünü açar (Tümtürk, 2019).

Modüler Sistem

Modülerlik ya da birimsellik, bir sistemin parçalarının farklı ölçekler boyunca bölmelere ayrılabilmesi ve alt birimlerden oluşma oranıdır. Kentsel bağlamda parsel ya da bina ölçeği, en küçük modüler ve hüresel birim olarak ifade edilebilir. Modüler bir kurgu, kentin değişim sürecinde müdahale edilebilir yüzey alanını arttırmakta, farklı tasarım kurgularına dair bir düzen sağlayabilmek için yol gösterici bir çerçeve tanımlamaktadır. Çözünürlük düzeyi yüksek olan – bir başka deyişle görece küçük ve fazla sayıda parselden oluşan – kentsel dokuların, farklı bir araya geliş biçimleriyle çeşitli üst parçalar ve sistemler yaratma ve mekânsal tercih çeşitliliğini artırma potansiyeli bulunmaktadır. Ayrıca, modüler kentsel sistemlerde ayrı ayrı müdahale edilebilir parçaların artması, böylece tasarım kontrolünün dağıtılması ve çok sayıda aktörün kentsel gelişim ve evrim sürecine katılımının sağlanması mümkün olmaktadır (Habraken, 2006). Yapı elemanlarının boyut ve kurgusunun modüler birimlere göre düzenlenmesi, hem birey açısından kolaylaştırıcı ve teşvik edici olmakta hem de bireysel tercih noktasında oluşabilecek uyumsuzlukları önlemektedir.

Süreç İçinde Büyüyebilir / Eklemlenebilir Kurgu

Kentin bir organizma olarak kavramsallaştırılması kentsel mekânın var olan koşul ve bağlama göre sürekli gelişebildiği, evrimsel bir sistemi beraberinde getirmektedir. Şehircilik alanına tercüme edilen organizma kavramı yukarıdan aşağı tanımlanan sonuç odaklı fiziksel tasarım yaklaşımları yerine, aşağıdan yukarı gelişen ve süreç odaklı evrimsel yaklaşımların önünü açmıştır. Kentsel dokuda, süreç içinde gelişebilecek ihtiyaçlara göre kurgulanabilecek ek / nötr alanlar bırakmak uyarlanabilirliği sağlayan faktörlerden biridir. Artırımsal tasarım, organik büyüme ve aşağıdan yukarı oluşum gibi kavramları vurgulayarak, yerleşik planlama ve tasarım yaklaşımlarının ürettiği basit ağaç hiyerarşisi içerisinde çalışan kentsel mekanları eleştiren Alexander; kent olgusunun açık uçlu ve evrimsel süreçler sonunda gelişen organik ve karmaşık bir bütün olarak tanımlanması gerektiğini vurgulamaktadır (Alexander, 1964).

Katılım/Aidiyet

⁹ Ludwig von Bertalanfy, 1920'li yıllarda 'Genel Sistem Teorisi'ni ortaya koymuştur.

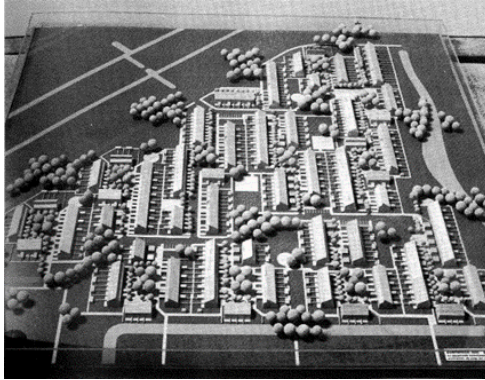
Bireyin yapıları çevre ile yeniden ilişki kurabilmesi amacıyla özellikle 1960'lı yıllar ile birlikte tartışılmaya başlanan katılım fikri, kullanıcının tasarım sürecinde ya da sonrasında yaşadığı çevreye müdahale edebilmesini mümkün kılacak mekânsal yaklaşımları ortaya koymaktadır. Süreç odaklı ve farklı düzeylere ayrılan, açık uçlu tasarım yaklaşımları bireysel katılımı teşvik etmektedir. Süreç içinde gelişen yeni mekânsal gereksinimlere göre kentin farklı düzeylerinde değişebilirlik bireysel veya kolektif bir biçimde gerçekleştirilebilmektedir. Tasarım edimini sürece yayan ve çeşitli kentsel aktör ve paydaşların katılımına açan bu yaklaşım aynı zamanda yaşama mekânına ve kente aidiyeti de arttırmaktadır.

Kimlik/Yerellik

Kentte uyarlanabilirlik potansiyelini arttıran bir diğer faktör ise, kentin; bireylerin yaşama eyleminin ve pratiklerinin bir birikimi ve sonucu olarak gelişmiş olmasıdır. Kentin farklı ölçeklerde bileşenlerden oluşması ve bu bileşenlerin okunabilirliği; kentin imgesel algısını arttırmakta ve kimlik katmaktadır; bu anlamda bireylerin yaşadığı çevreye aidiyetini arttırdığı, değişim sürecine katılımını ve müdahalesini teşvik ettiği ifade edilebilir.

3.SAR Grubu- 'Hiyerarşik Düzeyler Yaklaşımı' ile Geliştirilmiş 2 Projenin Uyarlanabilirlik Potansiyeli Bağlamında İncelenmesi

3.1.Bloemendaal-Oost, Hollanda, 1971-1976

Şekil 8 Bloemendaal- Oost Perspektif Görünüm ve Vaziyet Planı (Barzilay, M. & Ferwerda, W. & Blom, A., 2018).

Bloemendaal-Oost, Hollanda'nın Gouda bölgesinde savaş sonrası yeniden yapılanma döneminde 'Konut ve Konut Çevresi' projesinin bir parçası olarak, belediye tarafından desteklenmiş ve uzman rehberliğinde gerçekleştirilmiş deneysel bir konut projesidir.

Projenin mimarları De Jong, Hans van Olphen ve Thijs Bax, tasarımlarını SAR grubunun açık yapı ve hiyerarşik düzeyler organizasyonu olarak da adlandırdıkları doku modeline göre geliştirmiştir. SAR yöntemi yapı elemanlarının standardizasyonunu, kullanıcıların planlamada rol almasını ve süreç içinde yapının gelişebilirliğini mümkün kılan bir sistem olarak karakterize edilmektedir. Projenin tasarımında modül (nx30 cm) olarak belirlenmiştir. Ölçüm sistemi küçükten büyüğe gitmekte ve tüm seviyeleri birleştirmektedir. Konut yapıları için tasarım modülü 1,20 m idi: temel modülün dört katı. Bu sistemin kullanılmasıyla bir konutun genişliği ve derinliği 4.80, 6.00, 7.20, 8.40 veya 9.60 m olabilmektedir. 9.60 m-19.20 m (mahalle seviyesinde minimum modülü) olarak belirlenmiştir. Bu ölçümler daha sonra her iki yönde 28,80 m'lik (arsanın derinliği) kentsel ızgaranın ölçüsünü belirlemiştir. Aynı zamanda, ön karar alma sürecine katılım, en düşük seviyeden en üst seviyeye doğru hiyerarşik bir seyir izlemiştir. Mahallenin gelişim aşamasında sakinlerin bir araya gelerek kentsel gelişim planını birlikte oluşturdukları ve bunun neticesinde farklı varyasyonlarda konut

tasarımlarının üretildiği ifade edilmektedir. Projenin mimarları, amaçlarını 'açık bir karar verme süreci oluşturmak, bu sürecin çeşitli düzeylerini mümkün olduğu kadar birbirine uyumlu hale getirmek ve bireysel kullanıcıya kendi dolgu planının kontrolünü vermek' olmak üzere 3 başlık olarak ifade etmektedir. (Bosma, K. & Hoogstraten, D. & Vos, M., 2000)

Projenin gelişiminde yapısal aşamalarda uzmanlar genel şartlara ilişkin kararlar alırken, planlama aşamalarında uygulama ile ilgili kararlara kullanıcılar - bina sakinleri dahil edilmiştir. Gouda'daki proje, modellere dayalı yeni bir katılım yöntemi tanıttı: tasarımı geliştirmeden önce katılım. Bu 'hazırlık niteliğinde karar verme aşamasında', mimarlık firması, dolgu planında, geleceğin sakinlerinin katılımını amaçladı. Kullanıcılar isteklerini formüle ettiler ve dolgu planları hakkında fikirlerini dile getirdiler. İstenirse, dolgu planı daha sonraki bir aşamada da değiştirilebilirdi (Bosma, K. & Hoogstraten, D. & Vos, M., 2000).

Proje kapsamında geliştirilen kent dokusu, her biri kendi karakterine sahip 3 mahalleden oluşmuştur. (Tablo-1, G-4) Hoevenbuurt bölgesinde konutlar genellikle sahibi tarafından kullanılmaktadır. Bu bölgede kent dokusunun süreç içinde gelişen farklı taleplere göre sakinlerin katılımıyla büyük ölçüde değiştirilebildiği görülmektedir. Proje aşamasında da konutlarda kullanılacak malzeme seçimleri kullanıcıların tercihlerine göre belirlenmiştir. Hoefbuurt ve Zoombuurt bölgesinde ise daha çok kiralık evler bulunmaktadır. Bu bölgelerde halkın katılımı Hoevenbuurt bölgesine göre daha az olmuş, orijinal plan büyük değişiklikler olmadan uygulanmıştır. Zoombuurt alçak katlı sıra evlerin bulunduğu, Hoefbuurt ise 4 katlı blokların bulunduğu bir dokuya sahiptir. Bu bölgelerde araçlar ortak park alanlarında park edilmiş ve sokak profilleri yaya dolaşımına bırakılmıştır. Bu sayede, bireyler arasında sosyal teması ve topluluk duygusunu teşvik etmek amaçlanmıştır. Konut birimlerinin süreç içinde oluşabilecek ihtiyaç durumuna göre de büyüyebilirliği / eklenilebilirliği düşünülerek yapıların ön ve arka noktalarında alanlar bırakılmış ve bazı noktalarda yapı temelleri atılmıştır. Konut sakinlerinin kendilerinin geliştirebileceği yapı elamanları/kurulum paketleri oluşturulmuştur. Konut birimlerinde olası değişebilirliği sağlamak için yasal ve mali düzenleme koşulları sağlanmıştır.

Günümüzde bu bölgede yapılan incelemede, yapımından 50 yıl geçmiş olmasına rağmen, süreç içinde gelişen ihtiyaçlara göre değişebilirliği mümkün kıldığı için kullanımının devam ettiği görülmüştür. Konut birimlerinin bazılarının bırakılan genişleme alanlarına doğru büyütüldüğü, daha çok oturma odası ve mutfak bölümünün genişletildiği görülmüştür. Bu genişleme alanlarının kullanıcıların tercih ve ihtiyaçlarına göre kendi kimliğini yansıtacak biçimde düzenlenebildiği görülmektedir. Tasarlanan yaya sokakları ve meydanlarda topluluk yaşamının ve sosyal paylaşım alanlarının oluştuğu ifade edilebilir. Hoevenbuurt bölgesinde projenin tasarım aşamasında konut sakinlerinin, araçlarını kapı önlerine park etme talebi üzerine kentsel dokuda bir düzenleme yapılmıştır. Konutlar, kendi bahçelerinde arabaları ve otoparkı olan meydanların etrafında düzenlemiştir. Konut birimlerinin sahiplerinin kullandığı bu bölgede ortak bir derneğin olduğu, kullanıcı katılımı ve aidiyetin daha yüksek olduğu görülmektedir. Proje incelemesinin yapıldığı 2017 yılında enerji tasarrufu üzerine ortak bir projenin yürütüldüğü ifade edilmiştir.

Şekil 9 Bloemendaal Oost, 2022

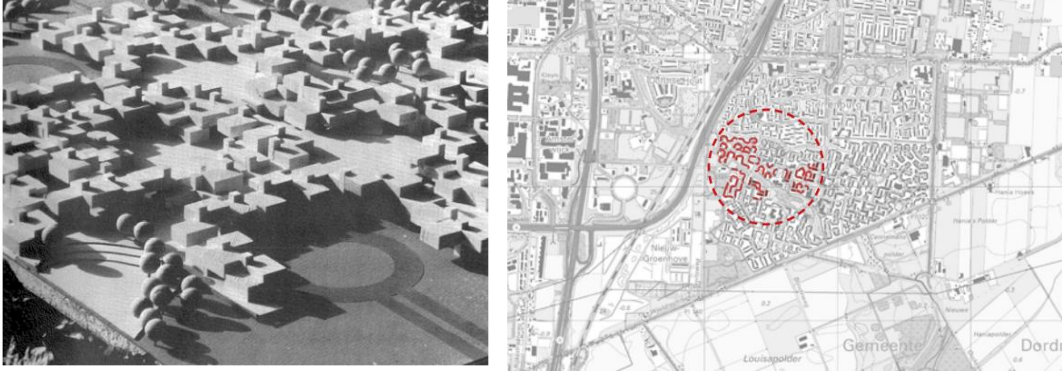

Tablo 1 Bloemendaal-Oost- Uyarlanabilir Tasarım Yaklaşımlarının Değerlendirilmesi

BLOEMENDAAL-OOST, GOUDA, 1971-1976		
	AÇIKLAMA	DIYAGRAMATİK GÖSTERİM
Örüntüsel Yapı	Projenin tasarımında kentsel dokuyu referans alan ve sakinlerin kabliyle belirlenen bir boyutsal yaklaşım benimsendiği ve öğelerin bağlamsal koşullara göre belirlenen bir örüntü dahilinde kurgulandığı görülmektedir. Bu örüntü dili kentin bir parçası olarak bu bölgenin dolu-boş dengesi ve ölçek olarak tutarlı yapısını da vurgulamaktadır.	 G-1 Bloemendaal-Oost, Vaziyet Planı Çizimi, 1973 G-2 Bloemendaal-Oost, 1973 G-3 Bloemendaal-Oost, 2022
Hiyerarşik Düzeyler	Proje SAR Grubunun 'Hiyerarşik Düzeyler Organizasyonu' yaklaşımına göre geliştirilmiştir. Kentsel dokuyu oluşturan öğelerin farklı hiyerarşik seviyelerde katmanlardan oluştuğu görülmektedir. Bölgenin kentsel doku, destek birimi, konut birimi, dolgu birimi olarak müdahale alanlarına ayrılması farklı kullanıcılar ve zaman dilimleri için uyarlanabilirliği arttıran bir faktör olmaktadır.	 G-4 Bloemendaal-Oost, Vaziyet Planı Çizimi, 1973 G-5 Bloemendaal-Oost, Kısmi Hava Fotoğrafı, 2022
Açık Tasarım	SAR doku metoduna göre hiyerarşik seviyeler oluşturulmuş ve öğeler belirli bir izgara sistem üzerinde kurgulanmıştır. Destek ve dolgu seviyelerinin ayrılması kullanıcıların farklı plan varyasyonları geliştirebilmelerine ve projenin bütününe yayılan açık tasarım yaklaşımı ile süreç içinde gelişen ihtiyaç durumlarına göre yeniden düzenlenebilmeye olanak sağlamıştır.	 G-6- Bloemendaal-Oost, Açık Yapı Yaklaşımı, Konut Strüktürü
Modüler Tasarım	Projenin tasarımında modül (nx30 cm) olarak belirlenmiştir. Konut yapıları için tasarım modülü 1,20 m olarak belirlenmiştir. Bu sistemin kullanılmasıyla bir konutun genişliği ve derinliği 4,80, 6,00, 7,20, 8,40, 9,60 m olabilmektedir. 9,60 m-19,20 m (mahalle seviyesinde minimum modülü) olarak belirlenmiştir. Bu ölçümler daha sonra her iki yönde 28,80 m'lik (arsanın derinliği) kentsel ızgaranın ölçüsünü belirlemiştir.	 G-7-8-9- Bloemendaal-Oost, Açık Yapı Yaklaşımı, Konut Dokusu ve Konut Ölçeğinde Modüler Tasarım
Eklemlenebilirlik	Konut birimlerinin süreç içinde oluşabilecek ihtiyaç durumuna göre de büyüebilirliği / eklenilebilirliği düşünlerek yapıların ön ve arka noktalarında alanlar bırakılmış ve bazı noktalarda yapı temelleri atılmıştır. Konut sakinlerinin kendilerinin geliştirebileceği yapı elamanları/kurulum paketleri oluşturulmuştur. Konut birimlerinde olası değişebilirliği sağlamak için yasal ve mali düzenleme koşulları sağlanmıştır.	 G-10- Konut Birimlerinin Eklemlenme Bölgeleri G-11-12-13- Günümüzde Bloemendaal-Oost Eklemlenen Konut Birimi Örnekleri
Katılım / Aidiyet	Projenin gelişiminde planlama aşamalarında kararlara kullanıcılar - bina sakinleri dahil edilmiştir . Süreç içinde gelişen tercih ve ihtiyaçlara göre yaşam alanlarının değişebilirliğinin mümkün kılınması ve sosyal teması öncelleyen mekânsal yaklaşımlar aidiyet duygusunun gelişmesini sağlamıştır. Hoevenbuurt bölgesinde ortak bir derneğin olduğu ve bu bölgede kullanıcı katılımı ve aidiyetin daha yüksek olduğu gözlemlenmiştir.	 G-14-15 Günümüzde Bloemendaal-Oost- Konut Sakinlerinin Yaşama Alanlarına Müdahaleleri (Konut- Konut Dokusu Arayışında)
Kimlik/ Bağlama Uygunluk	Proje kapsamında geliştirilen kent dokusu, her biri kendi karakterine sahip 3 mahalleden oluşmuştur. Konutlarda kullanılacak malzeme seçimleri kullanıcıların tercihlerine göre belirlenmiştir. Açık tasarım yaklaşımı ve sağlanan eklemlenme alanları kullanıcıların tercih ve ihtiyaçlarına göre kendi kimliğini yansıtabileceği yaşam alanlarını kurgulayabilmelerine olanak sağlamıştır.	 G-16-17-18- Günümüzde Bloemendaal-Oost- Konut Sakinlerinin Yaşam Alanlarını Kendi Kimliğine Göre Kurgulaması

3.2. Lego-Woningen, Hollanda, 1975-1979

Şekil 10 Lego-Woningen Perspektif Görünüm ve Vaziyet Planı (Barzilay, M. & Ferwerda, W. & Blom, A., 2018).

Projenin mimarı Leo Heijdenrijk 'daha fazla yaşam' sloganıyla Hollanda'da düzenlenen endüstriyel inşaat üzerine gerçekleşen bir yarışmada birincilik ödülü kazanmış ve geliştirdiği tasarımı 'deneysel' bir proje olarak uygulanmıştır. Kentsel doku ve konut birimlerinin tasarımında SAR grubunun yapı elemanlarının standardizasyonu ve esnek tasarım, kullanıcılar için kullanım özgürlüğünün sağlanması ve farklılaşan kullanıcı gereksinimlerinin karşılanabilmesi üzerine geliştirdiği ilkeleri kullanılmıştır (Barzilay, M. & Ferwerda, W. & Blom, A., 2018). Yapılan tasarımda kentsel dokunun gelişimi geometrik bir ızgara üzerinde esnek bir yapı ile kurgulanmıştır. Birimler bir araya getirilirken meydanlar, küçük bahçeler, avlular etrafında düzenlenen yaşam birimleri ile her biri kendi kimliğine sahip mahalle birimleri oluşturulmuştur. 25-26 daireden oluşan 6 küme etrafında tasarlanan yaşam birimlerinin 12 farklı tipte varyasyonunun oluşturulduğu görülmektedir.

Geliştirilen ızgara sistemde modül boyutu 5.40 m olarak belirlenmiş, yapı sistemi, prefabrik beton cephe elemanlarına sahip beton çerçeveler olarak düşünülmüştür. Yapının merdiven ve ıslak hacimleri ile yaşama ve uyuma alanı için farklı bölgeler tanımlanarak farklı büyüklükteki evlerin birleştirilmesi mümkün kılınmıştır. Bireyin boyutlarını ve ihtiyaçlarını göz önünde bulunduran bir tasarım ihtiyacına yanıt olarak geliştirilen açık yapı yaklaşımının bir örneği olarak bu projede de karşılaşma ve sosyal temas alanları ön planda tutulmuştur. Bu nedenle yerleşim bölgesi içindeki dolaşım akslarının daha çok yavaş trafik (yay ve bisikletliler) için düzenlendiği görülmektedir. Ortak park yerleri sağlanmış, alanın geri kalanı yayalar, bisikletçiler ve oynayan çocuklar için mümkün olduğunca kullanılabilir durumda bırakılmıştır. Üst kattaki dairelere erişim sağlayan, rampalar ve yaya köprüleri ile üst sokaklar kullanılmıştır.

Günümüzde bu bölgede yapılan incelemede, konut birimlerinin planlarının sakinlerin tercihlerine göre değiştirilebildiği ancak 5.40 m'lik modül boyutunun sabit kaldığı görülmüştür.

Başlangıçta düşünülen farklı kimliklere sahip mahallelerin farklı renkte tasarlanması fikrinin günümüzde gerçekleşmediği görülmektedir. Birçok pencere çerçevesinin de beyaz plastikte değiştirildiği gözlemlenmiştir. Konut sakinlerinin evlerinin bakımını ortak kararlara uygun bir şekilde gerçekleştirmesi yönünde çeşitli girişimler oluşturulmuştur ancak bunun tam olarak sağlanamadığı ifade edilmiştir. Bu durum kentsel doku ölçeğinde ortak bir dernek/örgütlenme biriminin önemini ortaya koymaktadır.

Bu sorunun çözümü için 2011 yılında bir anket gerçekleştirilmiş ve ardından konut sakinleri ile park sorununa ve evlerin bakımına yönelik projeler başlatılmıştır. (Maris, 2011). Gerçekleştirilen ankete %41 oranında katılım olduğu görülmüştür ve verilen yanıtlara göre konut sakinlerinin iş

birliği ve katılıma açık olduğu, kamusal alanların sosyal temas potansiyelinin olduğu ve sürdürülmesinin gerekliliği üzerine verilere ulaşılmıştır. Evlerin büyük çoğunluğunun ilk sahipleri tarafından kullanılıyor olması yapıların süreç içinde gelişen ihtiyaçlarına yanıt verdiğini göstermektedir. Ankete katılanların %7'si evlerinin üzerine bir kat eklediklerini ifade etmiştir. Bazı kullanıcılar girişte sağlanan ek alanı düzenleyerek kendi balkonlarını oluşturabildiklerini ifade etmiştir (Maris, 2011). Bina ölçeğinde (dolgu ve destek düzeyi) var olan değişebilirlik ve bireylerin yaşama birimlerine duyduğu aidiyetin doku ölçeğinde aynı düzeyde var olmadığı ifade edilebilir.

Şekil 11 Lego-Woningen, 2022

Günümüzde yapı gruplarının bazı bölümlerini çevreleyen dış duvarların kullanıldığı görülmektedir. Bu durum çevre yapılar ve kent ile bağlantıyı zayıflatan bir durum olarak değerlendirilebilir. (Şekil-11)

Şekil 12 Lego-Woningen, 1979-2006 (Maris, 2011)

Tablo 2 Lego-Woningen- Uyarlanabilir Tasarım Yaklaşımlarının Değerlendirilmesi

LEGO-WONINGEN, DORDRECHT, 1974-1979		
	AÇIKLAMA	DİYAGRAMATİK GÖSTERİM
Örüntüsel Yapı	Projenin tasarımında bulunduğu bölgenin kentsel yapı ve kimliğine vurgu yapan boyutların belirlendiği ve bir örüntü dahilinde bir araya getirdiği görülmektedir. Birimler bir araya getirilirken meydanlar, küçük bahçeler, avlular etrafında düzenlenen yaşam birimleri ile her biri kendi kimliğine sahip mahalle birimleri oluşturulmuştur. 6 küme etrafında 25-26 yaşama biriminin kurgulandığı bir düzen oluşturulmuştur.	 G-19 Lego- Woningen, Vaziyet Planı Çizimi,1973 G-20 Lego- Woningen, 2022
Hiyerarşik Düzeyler	Projenin SAR Doku modeline göre geliştirdiği ve farklı hiyerarşik seviyelerde katmanların bir araya gelmesiyle oluşturulduğu söylenebilir. Bölge kentsel doku, destek birimi, konut birimi, dolgu birimi olarak ayrılmış ; farklı kullanıcılar için müdahale alanları tanımlanmıştır.	 G-21 Lego- Woningen, Vaziyet Planı Konsept Çizimi G-22-23 Lego- Woningen, Kısmi Hava Fotoğrafları
Açık Tasarım	Yapılan tasarımda kentsel dokunun gelişimi geometrik bir ızgara üzerinde esnek bir yapı ile kurgulanmıştır. Bireyin boyutlarını ve ihtiyaçlarını göz önünde bulunduran bir tasarım ihtiyacına yanıt olarak geliştirilen açık yapı yaklaşımının bir örneği olarak projede farklı ölçeklere göre katmanlar ayrılmış, konut / konut dokusunun süreç içinde değişebilirliği mümkün kılınmıştır.	 G-24 Lego- Woningen, Açık Yapı (Destek-Dolgu Sistemi), Sosyal Temas ve Karşılaşma Alanları
Modüler Tasarım	Geliştirilen ızgara sistemde modül boyutu 5.40 m olarak belirlenmiş , yapı sistemi, prefabrik beton cephe elemanlarına sahip beton çerçeveler olarak düşünülmüştür. 5.40 olarak belirlenen modülün katları olan ölçüler mahalle birimi ve kentsel dokuyu belirleyen çerçeve sistemi oluşturmaktadır.	 G-25 Lego- Woningen, Modüler Tasarım G-25 Lego- Woningen, Modüler Tasarım, Kesit Diyagramı
Eklemlenebilirlik	Yaşam alanlarının süreç içinde oluşabilecek ihtiyaç durumuna göre eklemlenebilirliği düşünülerek yapıların ön ve arka noktalarında alanlar bırakılmıştır . Günümüzde konut birimlerinin yatayda ve düşeyde eklemlendiği görülmektedir. Aynı zamanda yapının merdiven ve ıslak hacimleri ile yaşama ve uyuma alanı için farklı bölgeler tanımlanarak farklı büyüklükteki evlerin birleştirilmesi mümkün kılınmıştır.	 G-25- Konut Birimlerinin Eklemlenme Bölgeleri G-26-27-28- Günümüzde Lego-Woningen, Eklemlenen Konut Birimi Örnekleri
Katılım / Aidiyet	Yaşam alanları ve kentsel doku ölçeğindeki kararlar kullanıcıların katılımıyla geliştirilmiştir. Ortak bir derneğin bulunmaması, süreç içinde mahalle ölçeğinde gelişen ihtiyaçlar için ortak kararların alınmamasına, değişimlerin konut ölçeğinde kalmasına neden olmuştur. Sosyal temas alanları ön planda tutulmuştur. Komsuluk ilişkilerinin gelişmesi yaşam alanına aidiyetin sağlanmasında önemli bir etmen olmaktadır.	 G-29-30-31- Günümüzde Lego- Woningen- Konut Sakinlerinin Yaşama Alanlarına Müdahaleleri (Konut- Konut Dokusu Arayüzünde)
Kimlik/ Bağlama Uygunluk	Benimsenen açık tasarım yaklaşımı ve sağlanan eklemlenme alanları kullanıcıların tercih ve ihtiyaçlarına göre yaşam alanlarını kurgulayabilmelerine olanak sağlamıştır. Konut / kentsel doku arayüzünde bulunan ara mekanların bireylerin kimliğini yansıtacak şekilde düzenlenebildiği görülmektedir.	 G-32-33-34- Günümüzde Lego-Woningen- Konut Sakinlerinin Yaşam Alanlarını Kendi Kimliğine Göre Kurgulaması

4. Sonuç

Yaşam koşullarının ve gereksinimlerin çok hızlı değiştiği günümüz çağında, değişime yanıt verebilecek mekânsal yaklaşımların önemi giderek artmakta, araştırma alanı bina ölçeğinden kent ölçeğine kadar genişlemektedir. Bu çalışma kentin süreç içinde gelişen yeni koşul ve ihtiyaçlara göre yeniden örgütlenebilme yetisinin- bu anlamda uyarlanabilirlik potansiyelinin- örüntüsel yapısını yeniden kazanabilmesi ile mümkün olduğu kabulü üzerinden bir araştırma çerçevesi sunmaktadır. Bu amaçla çalışmanın kuramsal altlığı oluşturulan bölümünde kenti birbiri ile ilişkili hiyerarşik katmanlardan oluşan organik bir bütün olarak ele alan M.R.G. Conzen ve Saverio Muratori'nin şehircilik ölçeğinde geliştirdiği çalışmalar ve bu çalışmaların şehircilik-mimarlık arayüzündeki karşılığı olarak John Habraken ve SAR Grubunun geliştirdiği 'Hiyerarşik Düzeyler Yaklaşımı' incelenmiştir. Bu yaklaşımların ortak noktaları ve ana ilkeleri üzerinden kentin uyarlanabilirlik potansiyelini arttıran nitelikleri; kentin örüntüsel yapısı, hiyerarşik katmanların varlığı, açık tasarım yaklaşımı, modüler yapı sistemi, süreç içinde büyüyebilirlik / eklenilebilirlik, bireylerin katılımı ve aidiyeti, kentin kimliğine ve yerel yapıya uygunluk başlıkları altında ele alınmıştır.

Çalışmanın örneklem bölümünde SAR Grubunun geliştirdiği yaklaşımlar ekseninde 1970'li yıllarda Hollanda'da gerçekleştirilmiş olan kentsel doku ölçeğinde Bloemendaal-Oost ve Lego-Woningen projeleri uyarlanabilirlik potansiyeli bağlamında ortaya konan ilkeler ekseninde incelenmiştir. Ele alınan projelerin her ikisi de SAR Grubunun kentsel doku modeline göre geliştirilmiştir ve yapı elemanlarının bağımsızlığı ile esnek tasarım yaklaşımı, kullanıcıların planlama sürecine katılımı ve farklılaşan gereksinimlerinin karşılanması fikirlerine dayanmaktadır. Yapı gruplarının tasarımının kentsel dokuyu referans alan ve kent kimliğine vurgu yapan bir örüntü dahilinde kurgulandığı görülmektedir. Her iki bölgenin de kentsel doku, destek birimi, konut birimi, dolgu birimi olarak hiyerarşik düzeylere / müdahale alanlarına ayrılması farklı kullanıcılar için katılımı teşvik eden ve uyarlanabilirliği arttıran bir faktör olmaktadır. Geliştirilen açık ve modüler tasarım yaklaşımı farklı varyasyonlarda yaşam birimlerinin oluşturulabilmesine ve süreç içinde değişebilirliğinin sağlanabilmesine imkan vermiştir. Yaşam birimlerinde bırakılan ek alanlar ise yapıların süreç içinde büyüyebilirliğini / eklenilebilirliğini mümkün kılmıştır. Bireyin ihtiyaçlarını göz önünde bulunduran bir tasarım yaklaşımının sonucu olarak her iki projede de karşılama ve sosyal temas alanlarının var olması bireylerin komşuluk ilişkilerinin gelişimini sağlayarak yaşam alanlarına aidiyetlerini arttıran bir etmen olmuştur. (Yapıların uyarlanabilirlik potansiyeli bağlamında değerlendirmeleri **Tablo-1** ve **Tablo-2'**de yer almaktadır.)

İncelenen Bloemendaal-Oost projesinin Hoevenbuurt bölgesinde diğer bölgelere oranlara konutların sahipleri tarafından kullanılma oranının daha yüksek olduğu görülmektedir. Bu bölgede yapı çevrenin değişim sürecine sakinlerin katılımının daha yüksek olduğu, bir derneğin kurulduğu ve bu sayede ortak kararların alınabildiği, projelerin geliştirilebildiği gözlemlenmiştir. Lego-Woningen projesinde ise doku birimi ölçeğinde ortak bir karar mekanizmasının bulunmaması bina ölçeğinde (dolgu ve destek düzeyi) var olan değişebilirlik ve bireylerin yaşama birimlerine duyduğu aidiyetin kentsel doku ölçeğinde sağlanamamasına neden olmuştur. Bireylerin yaşama alanlarına müdahale edebilmesi, kendi ihtiyaçlarına göre kurgulayabilme olanağının bulunması ve kendi kimliğini yansıtabilmeleri bu bölgeye aidiyetlerini arttıran önemli bir etmen olmaktadır. İncelenen iki yapı grubu içinde yapımlarının üzerinden 50 yılı aşan bir zaman geçmiş olmasına rağmen, süreç içinde gelişen tercih ve ihtiyaçlarına göre uyarlanabilirliği mümkün kıldığı için kullanımının devam ettiği ifade edilebilir.

Kaynaklar

- Alexander, C. (1964). *Notes on the Synthesis of Form*. Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts.
- Alexander, C. (1965). A city is not a tree. *Forum*, 122(1), 58–62.
- Alexander, C. (1977). *A Pattern Language. Towns, Buildings, Constructions*. Oxford University Press.
- Barzilay, M. & Ferwerda, W. & Blom, A. (2018). *Predicaat experimentele woningbouw 1968-1980. Verkenning Post 65*. Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed.
- Bosma, K. & Hoogstraten, D. & Vos, M. (2000). *Housing for the millions: John Habraken and the SAR (1960-2000)*, Rotterdam: Netherlands Architecture Institute Publishers.
- Caniggia, G., Maffei, G. L. (1979 [2001]) *Architectural Composition and Building Typology: Interpreting Basic Buildings*. Florence: Alinea.
- Conzen, M. R. G. (1969). *Alnwick, Northumberland: A Study in Town-Plan Analysis*. London: Institute of British Geographers Publication 27, 2nd edn., Institute of British Geographers.
- Habraken, J. (1987). The Control of Complexity. *Places, Volume 4, Number 2*.
- Habraken, J. (1998). *The Structure of Ordinary: Form and Complexity*. MIT Press, Cambridge and London.
- Koestler, A. (1967). *The Ghost in the Machine*. MacMillan, New York.
- Maris, J. (2011). Lelijk eendje of witte zwaan? de LEGObuurt, een markante buurt die aandacht verdient. Rapportage van bewonersenquête LEGOwoningen Sterrenburg III. *De Twern Bewonersondersteuning, Dordrecht*.
- Moudon, A.V. (1994). 'Getting to Know the Built Landscape: Typomorphology'. İçinde K. Franck & L. Schneekloth (Eds.) *Ordering Space: Types in Architecture and Design*. New York: Van Nostrand Reinhold.
- Moudon, A.V. (1997). 'Urban Morphology as an Emerging Interdisciplinary Field' International Seminar on Urban Form. *Urban Morphology*, 3-10. ISSN:1027-4278.
- Simon, H. (1962). The Architecture of Complexity. *Proc. American Philosophical Society, Vol.106, p.467-482*.
- Tümtürk, O. (2019). *Uyumlanabilir Olanı Tasarlamak: Biçimsel ve İşlevsel Değişime Duyarlı Kentsel Tasarım Yaklaşımı*. 27. Kentsel Tasarım ve Uygulamalar Sempozyumu, Geleceğin Kentini Tasarlamak: Akıllı Kentler, Geleceğin Toplumunu ve Kentsel Tasarım, İstanbul, Türkiye.
- Ünlü, T. (2018). *Mekânın Biçimlendirilmesi ve Kentsel Morfoloji. "DeğişKent" Değişen Kent, Mekân ve Biçim* Türkiye Kentsel Morfoloji Araştırma Ağı II. Kentsel Morfoloji Sempozyumu, İstanbul, Türkiye.
- Von Bertalanffy, L. (1968). *General Systems Theory*. George Braziller, New York.